

Explaining the Performance of Agricultural Production Cooperatives in the Development of Villages in Savojbolagh County

Elham Flahatkar¹, Nasrolah Molaeh Hashjin^{2*}, Mohammadbaset Ghoreyshi³, Akbar Motamedi Mehr⁴.

1- PhD student in Geography and Rural Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.

2- Professor of Geography and Rural Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.

3- Assistant Professor of Geography and Rural Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.

4- Assistant Professor of Geography and Rural Planning, Rasht Branch, Islamic Azad University, Rasht, Iran.

Received: 24 July 2021

Accepted: 19 October 2021

Extended Abstract

Introduction

Agricultural production cooperatives are an appropriate approach to achieve economic and social development and the realization of social justice. These companies are a good tool for improving agricultural conditions in terms of redistributing the benefits of agricultural sector growth, increasing job opportunities, developing people's participation, paying attention to rural women, lowering investment risk in agriculture, reducing production costs, and others. Explaining the performance of agricultural production cooperatives in the development of villages in Savojbolagh city was considered as the main goal of the study.

Methodology

Descriptive-analytical method was used to conduct this research. The statistical population included 708 cooperative villagers and cooperative managers. The sample size was estimated to be 250 for the survey using a questionnaire based on the Cochran method. This study was conducted as a case study in 28 villages with cooperatives. Data analysis method was the use of qualitative statistics (calculation of frequency, frequency percentage, weight average and deviation from the criteria of the questionnaire items) and the use of inferential statistics (chi-square test to test research hypotheses and Wilcoxon test to compare the results obtained from Surveys have been on the performance of agricultural production cooperatives before and after their establishment). The research area was villages with cooperative companies in Savojbolagh County of Alborz province.

Results and discussion

Agricultural production cooperatives, however, have been effective in increasing the participation, cooperation and teamwork of the villagers; However, due to the fact that the weight average was below the average in most of the items studied, this participation was not very tangible. According to the results of the Wilcoxon statistical test, the agricultural sector in the time after the establishment of the agricultural production cooperative was faced with more favorable conditions than before the establishment. In addition, it was found that the mean weighted values of most of the items studied in the field of survival of the population of villages with agricultural cooperatives were less than the average of 3. Therefore, the activities of these cooperatives have not had much effect on increasing or maintaining the rural population.

---

* Corresponding Author (Email: nmolaeh@iaurasht.ac.ir)

Conclusion

Agricultural cooperatives have the ability to solve operational problems such as employment development, financing and expansion of mechanization of agricultural activities, but due to the economic weakness of the village and the limited resources and infrastructure in these areas, they have not had acceptable performance.

Keywords: Agricultural Cooperatives, Participation, Agricultural Production, Population Survival, Savojbolagh Rural Areas.

تبیین عملکرد تعاونی‌های تولید کشاورزی در توسعه روستاهای شهرستان ساوجبلاغ*

الهام فلاحتکار - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.
نصراله مولایی هشیجین^۱ - استاد جغرافیا جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.
محمدباسط قریشی - استادیار جغرافیا جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.
اکبر معتمدی مهر - استادیار جغرافیا جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، واحد رشت، دانشگاه آزاد اسلامی، رشت، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۰۲

چکیده

تبیین عملکرد تعاونی‌های تولید کشاورزی در توسعه روستاهای شهرستان ساوجبلاغ به‌عنوان هدف اصلی پژوهش در نظر گرفته شد. برای انجام این تحقیق از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شد. قلمرو مکانی تحقیق، روستاهای برخوردار از شرکت تعاونی در شهرستان ساوجبلاغ واقع در استان البرز بودند. جامعه آماری شامل «روستاییان عضو تعاونی و مدیران تعاونی» به تعداد ۷۰۸ نفر بود. حجم نمونه‌ها برای نظرسنجی با ابزار پرسشنامه بر اساس روش کوکران، ۲۵۰ نمونه برآورد شد. این تحقیق به‌صورت مطالعه موردی در ۲۸ روستای برخوردار از شرکت تعاونی انجام پذیرفت. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، استفاده از آمار کیفی (محاسبه تعداد فراوانی، درصد فراوانی، میانگین وزنی و انحراف از معیار گویه‌های پرسشنامه) و استفاده از آمار استنباطی (انجام آزمون آماری خی‌دو برای آزمون فرضیه‌های تحقیق و انجام آزمون ویلکاکسون برای مقایسه نتایج بدست آمده از نظرسنجی‌ها در مورد عملکرد تعاونی‌های تولید کشاورزی در قبل و بعد از تأسیس) بوده است. نتایج تحقیق نشان داد که تعاونی تولید کشاورزی اگرچه در افزایش مشارکت، همیاری و کار گروهی روستاییان مؤثر بوده‌اند؛ اما به دلیل کسب میانگین وزنی کمتر از حد متوسط ۳ در اغلب گویه‌های مورد بررسی، این مشارکت چندان ملموس نبوده است. براساس نتایج آزمون آماری ویلکاکسون، بخش کشاورزی در زمان بعد از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی با شرایط مطلوب‌تری نسبت به زمان قبل از تأسیس مواجه بوده است. علاوه بر این، مشخص شد که مقادیر میانگین وزنی اغلب گویه‌های مورد بررسی در زمینه ماندگاری جمعیت روستاهای برخوردار از شرکت تعاونی کشاورزی، کمتر از حد متوسط ۳ بود. لذا فعالیت این تعاونی‌ها در افزایش یا ماندگاری جمعیت روستاهای، تأثیر زیادی نداشته است. تعاونی‌های کشاورزی توانایی حل مشکلات عملکردی از جمله توسعه اشتغال، تأمین سرمایه و گسترش مکانیزاسیون فعالیت‌های بخش کشاورزی را دارند؛ ولی به علت ضعف اقتصادی روستا و محدودیت منابع و زیرساخت‌ها در این نقاط، عملکرد چندان قابل قبولی نداشته‌اند.

واژگان کلیدی: شرکت‌های تعاونی کشاورزی، مشارکت، تولیدات کشاورزی، ماندگاری جمعیت، نواحی روستایی ساوجبلاغ.

* مقاله برگرفته از رساله دکتری خانم فلاحتکار به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم و چهارم در دانشگاه آزاد اسلامی می باشد.

مقدمه

اگر توسعه روستایی را بلوغ اندیشه‌ها و تلاش پیگیر و اقدام مصممانه روستاییان برای بهبود جامعه خویش از طریق خودآموزی، خودیاری و همیاری جهت ارتقاء استانداردهای زندگی در نواحی روستایی تعریف کنیم، معلوم می‌شود که توسعه روستایی فرآیند پیچیده و همه‌جانبه است؛ به این مفهوم که هم افزایش تولید محصولات روستایی و هم افزایش میزان برخورداری روستا از امکانات و خدمات زیربنایی و رونمایی مدنظر قرار می‌گیرد (مولایی هاشجین، ۱۳۹۰: ۵). در این فرآیند چندبعدی که موضوع آن بهبود و ارتقای کیفیت زندگی اقشار فقیر و آسیب‌پذیر اجتماع روستایی است (از کیا و دیباجی فروشانی، ۱۳۹۵: ۱۰۹)، به ایجاد تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در محیط روستا که شامل بهبود بازدهی و افزایش اشتغال و درآمد روستاییان، تأمین حداقل قابل قبول سطح تغذیه، مسکن، آموزش و پرورش و بهداشت می‌باشد منتهی می‌گردد (فتحی و مطلق، ۱۳۸۹: ۴۷). در واقع، ایجاد تحولات روستایی را به دنبال دارد. از سوی دیگر وقتی روند تحولات روستایی بررسی می‌شود، مسیر تحولات از یک مبدأ به سمت یک مقصد در حال گذار بوده و شاخص‌های متفاوتی در این مسیر دیده می‌شود. هدف اصلی انگاره‌های سنتی توسعه روستایی، «اقتصاد محور» بوده و توسعه به معنای حصول رشد اقتصادی به هر قیمتی بود و در مقابل در انگاره‌های جدید که «انسان محور» نام گرفته است، هدف رشد کیفی با توجه به اهداف جدید محیط زیست و عدالت اجتماعی می‌باشد. این موضوع از طریق تشکل‌های مردمی و با تأکید بر تواناسازی مردم و استفاده از فناوری مناسب و محلی و تأکید جدی و روزافزون بر مقوله عدالت اجتماعی و فقرزدایی انجام می‌شود (تقدیسی و نکوی، ۱۳۹۵: ۴۰۰). لذا یکی از مهمترین اهرم‌هایی که می‌تواند ایجاد تحولات روستایی را در مسیر توسعه‌یافتگی آسان‌تر کند، برخورداری روستا و روستاییان از تشکل‌های تعاونی‌های تولید کشاورزی است. این ابزار به طور معمول، اهداف اقتصادی و اجتماعی و محیط زیستی را ادغام می‌کند، نابرابری‌ها را کاهش می‌دهد و باعث آزادی اقتصادی و توانمندسازی گروه‌های به حاشیه رانده شده می‌شود که از مشخصه‌های توسعه پایدار هستند. توسعه‌ای که تعاونی‌ها به دنبال آن‌اند توسعه پایدار است که طرفدار مردم، طبیعت، اشتغال و زنان است. به اعتقاد صاحب‌نظران، یکی از مؤثرترین راهکارها به منظور دستیابی به الگویی موفق از توسعه کشاورزی و روستایی و سرانجام اهداف کلان توسعه که در بردارنده رشد اقتصادی، افزایش تولید، توزیع عادلانه درآمد و بالاخره مشارکت عملی جامعه روستایی در فعالیت‌های مختلف عمرانی - اجتماعی است، تجمع یافتن این افراد در چارچوب گروه‌ها و اجتماعاتی به نام تعاونی است (حاجی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۱۱). در تحقیق حاضر وضع فعالیت تعاونی‌های تولید کشاورزی شهرستان سواجبلاغ واقع در استان البرز مورد بررسی قرار گرفته است. این شهرستان، ۶۶۵ تعاونی در تمامی زمینه‌ها را به خود اختصاص داده است. در زمینه تعاونی‌های کشاورزی، استان البرز دارای ۱۲۴ تعاونی کشاورزی می‌باشد که سهم شهرستان سواجبلاغ از این تعداد، ۵۶ تعاونی کشاورزی است که در مجموع ۶۸۰ عضو دارد (اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان البرز، ۱۳۹۵)؛ این تعاونی‌ها در ۲۸ روستای این شهرستان توزیع شده‌اند و در طی چند دهه فعالیت با فراز و فرودهایی مواجه بوده و آن‌گونه که از آنها انتظار می‌رفت نتوانستند موجبات شکوفایی حداکثری بخش کشاورزی را فراهم نمایند. از طرفی در جلب و جذب حداکثری روستاییان و تجمع سرمایه‌های خرد آنها به منظور توسعه این بخش به موفقیت‌های چشمگیری دست نیافتند. دلایل متعددی از قبیل عدم حمایت‌های مؤثر دولت از این نهاد، تشریح ناکافی از اهمیت وجود تعاونی در روستا، نبود یا کمبود آموزش‌های ترویجی روستاییان برای همیاری و مشارکت مؤثر در انجام فعالیت‌های جمعی از طریق این نهاد مردمی، وجود سرمایه و اعتبارات اولیه بسیار ناچیز برای تحقق اهداف مطروحه در شرح خدمات تأسیس شرکت‌های تعاونی کشاورزی و... سبب شد تا مشارکت حداکثری و مؤثر روستاییان در این نهاد

مردمی اتفاق نیفتد و لذا تعاونی‌ها رشد مؤثری را شاهد نباشند.

مهمترین سؤال‌هایی که در پژوهش حاضر مورد توجه محققین قرار گرفت بدین شرح است:

❖ تعاونی‌های تولید کشاورزی تا چه حدی می‌توانند در میزان مشارکت روستاییان شهرستان ساوجبلاغ نقش مؤثری ایفا کنند؟

❖ تعاونی‌های تولید کشاورزی در شهرستان ساوجبلاغ تا چه حد در افزایش میزان تولید محصولات کشاورزی نقش دارند؟

❖ ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی تا چه حد در تثبیت و ماندگاری جمعیت روستایی شهرستان ساوجبلاغ مؤثر هستند؟

در ارتباط با موضوع تحقیق حاضر، سوابق و پیشینه مطالعات گوناگون مطالعه شد. بر این اساس برخی از مهمترین سوابق خارجی و داخلی مرتبط با نقش شرکت‌های تعاونی کشاورزی در توسعه نواحی روستایی مورد توجه قرار گرفت که نتایج آن به شرح (جدول ۱) است.

جدول شماره ۱. گزیده‌ای از پیشینه تحقیقات در رابطه با اثرات شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی بر توسعه نواحی روستایی

نویسنده(گان) - سال	موضوع پژوهش	مهمترین یافته‌ها و نتایج بدست آمده
اگبو و چیدبل ^۱	تعیین‌کننده‌های اجتماعی و اقتصادی جوامع تعاونی دسترسی به خدمات تعاونی کشاورزی نیجریه	آنها دریافتند که مسئله اساسی در شکل‌گیری و عملکرد تعاونی، ویژگی‌های اجتماعی و اقتصادی هستند؛ مانند اندازه عضویت، سرمایه و سطح آموزش اعضا.
هارپر ^۲ (۲۰۱۰)	شناسایی فاکتورهایی برای موفقیت گروه‌های تعاونی	با تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی می‌توان بین واحدهای تولیدی و غیرتولیدی یک هماهنگی ایجاد کرد و ابعاد آنها را مشخص کرد، زمینه اشتغال‌زایی را فراهم کرد، شاخص‌های رفاه را بالا برد، سرزمین ملی را به صورت یک مجموعه همگن متصور شد و به ایجاد یک پل ارتباطی بین روستاییان و تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران کمک کرد.
نخوما ^۳ (۲۰۱۱)	عوامل مؤثر بر پایداری تعاونی‌های کشاورزی: درس‌های مالاوی	وی مهمترین عوامل تأثیرگذار در توسعه و موفقیت تعاونی‌های روستایی را در مهارت‌های مدیریتی و ظرفیت تجاری، محیط بازار، انگیزه‌ها، نقش حکومت، تعهد اعضا و مشارکت می‌داند.
گوبنا ^۴ (۲۰۱۲)	تجزیه و تحلیل مشارکت کشاورزان خرده‌پا در تولید و بازاریابی صادرات محصولات کنجد در اتیوپی	دسترسی به اعتبار و عرضه خدمات، قیمت بازار و مشارکت کشاورزان خرده‌پا از طریق شرکت‌های تعاونی کشاورزی نقش مهمی در روند تولید و بازاریابی صادرات محصولات کنجد داشته است.
امیری مطلق (۱۳۹۱)	آسیب‌شناسی مسائل و مشکلات تعاونی‌های کشاورزی استان البرز	در این تحقیق، مهمترین موانع و مشکلات داخلی تعاونی‌ها در وضعیت آموزش، ضعف مشارکت مردمی و بی‌اعتمادی بین ارکان تعاونی شناخته شد.
محمود تبار (۱۳۹۱)	نقش تعاونی‌ها در توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و محیطی در ایران	تعاونی‌ها، سازمان‌ها و نهادهای مردمی هستند که دارای خصوصیات و مشخصات ویژه‌ای می‌باشند که می‌توانند راه مناسبی برای نیل به اهداف مشترک و پیشرفت و توسعه همه‌جانبه باشند.
پاپ زن و همکاران (۱۳۹۲)	عوامل مؤثر بر رعایت اصول زیست‌محیطی در تعاونی‌های کشاورزی استان‌های کرمانشاه و ایلام	نتایج حاصله بیانگر این موضوع است که برای رعایت اصول زیست‌محیطی می‌توان از طریق یک برنامه همه‌جانبه و کمپین آموزشی به اصلاح و ارتقای نگرش زیست‌محیطی مدیران تعاونی‌های کشاورزی اهتمام ورزید.
سواری و همکاران (۱۳۹۴)	واکوی نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی شهرستان کرج	بر اساس نتایج این پژوهش اعضای تعاونی‌های تولید کشاورزی مورد مطالعه، دانش بالایی از توسعه پایدار ندارند که نیازمند مدیریت آگاهانه و برنامه‌ریزی مناسب می‌باشد و از طریق آن تعاونی‌های تولید بتوانند به جایگاه واقعی خود در سطح روستاها برسند.

1 . Agbo & Chidebelu

2 . Harper

3 . Nkhoma

4 . Gobena

مبانی نظری

شرکت تعاونی، شرکتی متشکل از اشخاص حقیقی با حداقل ۷ عضو است که تمام یا حداقل ۵۱ درصد از سرمایه آن به وسیله اعضا تأمین گردد و طبق مقررات موجود در قانون بخش تعاونی، به ثبت رسیده باشد. یادآور می‌شود، قبل از تعیین حداقل اعضای شرکت‌های تعاونی بر اساس قانون مذکور، بعضی از شرکت‌های تعاونی با اعضای کمتر از ۷ نفر تشکیل شده است (سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان البرز، ۱۳۹۳: ۱۵۶). سازمانی است اقتصادی و اجتماعی که از تجمع آزادانه و داوطلبانه افراد به منظور مشارکت هرچه بیشتر در فعالیت‌های خاص برای رسیدن به هدف مشترک اعضا به وجود آمده است و یا میتوان گفت: شرکت تعاونی، سازمانی اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که هدف آن حل مشکلات، تأمین رفاه و زندگی بهتر برای اعضا است. برای این کار اعضاء از راه تعاون و همیاری، دست به دست یکدیگر داده و از هیچ تلاشی کوتاهی نمی‌کنند (آسایش و قنبری، ۱۳۸۹: ۲۶۹). در این راستا، تعاونی‌های تولید کشاورزی، نوعی نظام بهره‌برداری مبتنی بر تعاون است که در آن بهره‌برداران با کشت یکپارچه و با حفظ مالکیت فردی به تولید و زراعت جمعی می‌پردازند (ازکیا، ۱۳۸۲: ۲۰). اما هدف از تشکیل تعاونی‌ها استفاده از نیروی فردی اعضا در همکاری جمعی است تا حدی که در یک نظام پیشرفته تعاون، اعضای تعاونی‌ها برای رفع احتیاجات خود به هیچ کس حتی دولت محتاج نباشند. بنابراین، تشکیل یک شرکت تعاونی بدین معنی است که با تجمع نیروهای فردی، وقت، انرژی و سرمایه انسان‌ها، دستگاهی به وجود می‌آید که قادر است برای همه اعضا خدماتی انجام دهد که هر یک به تنهایی قدرت انجام آن را نداشته‌اند. دلایل تشکیل تعاونی‌ها را میتوان در مالکیت جمعی تولیدکنندگان بر وسایل تولید و ابزار انگاری سرمایه برای کار و تولید، ایجاد دموکراسی اقتصادی، دسترسی توده مردم به مواد مصرفی و تولید فراوان و ارزان، رفع درگیری خریدار و فروشنده، قیمت عادلانه و حفظ مرغوبیت کالا، نفی انحصار مطلق و حذف واسطه‌ها و جلوگیری از بحران‌های اقتصادی و بیماری دانست (انصاری، ۱۳۷۴: ۸۴). گفتنی است مهم‌ترین هدف تشکیل این نوع تعاونی‌ها در روستاها، اشتغال‌زایی زنان روستایی و افزایش حضور آنان در فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی است که این امر باعث به‌وجود آمدن روحیه خودباوری در میان آنان خواهد شد (سازمان تعاون روستایی ایران، ۱۳۹۰). با تشکیل تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی می‌توان بین واحدهای تولیدی و غیر تولیدی، هماهنگی ایجاد کرد، زمینه اشتغال‌زایی را فراهم کرد، شاخص‌های رفاه را بالا برد، سرزمین ملی را به صورت یک مجموعه همگن متصور شد و به ایجاد یک پل ارتباطی بین روستاییان و تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران کمک کرد (Harper, 2010: 223).

رسالت مهم شرکت‌های تعاونی تولید عبارت است از ارتقای سطح دانش روستاییان و بهبود بهره‌وری منابع روستایی، جلوگیری از مهاجرت بیرویه روستاییان به شهرها و برقراری توسعه مناطق روستایی. بنابراین، تعاونی‌ها ابزاری مناسب برای همکاری مردم به شمار می‌روند و در رسیدن به توسعه پایدار نقشی مهم ایفا می‌کنند، به گونه‌ای که با همفکری مردم، می‌کوشند توانایی‌های آنها را در راستای توسعه مناطق روستایی هدایت کنند (طاهرخانی، ۱۳۸۳: ۱۱۶). بخش تعاون را می‌توان واجد پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های مناسبی برای جذب دانش‌آموختگان زن در بخش کشاورزی دانست که مدیریت صحیح می‌تواند هدایت با ظرفیت‌های شغلی ویژه زنان در بخش کشاورزی و به تبع آن، کاهش نرخ بیکاری این قشر را در پی داشته باشد (یعقوبی فرانی و همکاران، ۱۳۹۳: ۸۸).

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نظر هدف «کاربردی»، از نظر ماهیت و روش «توصیفی - تحلیلی» و از نظر روش اجرا «پیمایشی»

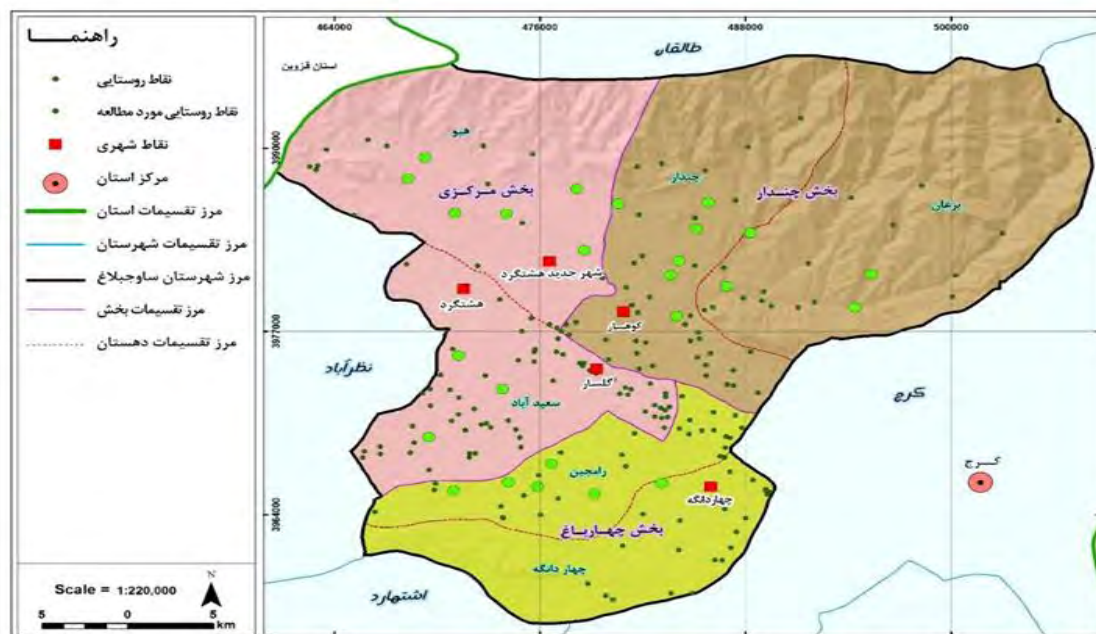
است. اطلاعات مورد نیاز این پژوهش به دو طریق اسنادی (یعنی مراجعه به مراکز علمی و تحقیقاتی و اسناد کتابخانه‌ای، منابع و مأخذ مرتبط با موضوع تحقیق) و میدانی (یعنی استفاده از ابزارهای مصاحبه و تکمیل پرسشنامه) بدست آمده است. جامعه آماری شامل تمامی روستاییان عضو تعاونی‌های تولید کشاورزی در سطح شهرستان ساوجبلاغ و مدیران روستاهای دارای تعاونی‌های کشاورزی (دهیاری / شورای اسلامی) هستند که در مجموع به تعداد ۷۰۸ نفر را شامل شده است. حجم نمونه با استفاده از روش کوکران به تعداد ۲۵۰ نفر برآورد شد؛ این نمونه‌ها که شامل دو گروه «روستاییان عضو تعاونی‌های تولید کشاورزی» و «مدیران روستایی» بودند، به صورت تصادفی برای نظرسنجی و تکمیل پرسشنامه انتخاب شدند.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از روش‌های زیر بهره برده شده است:

- ❖ آمار کیفی: در این روش از طریق محاسبه تعداد فراوانی، درصد فراوانی، میانگین وزنی و انحراف از معیار گویه‌های پرسشنامه، تحلیل‌های مناسبی در مورد میزان عملکرد تعاونی‌های تولید کشاورزی انجام شد.
- ❖ آمار استنباطی: در این روش از دو آزمون آماری ناپارامتریک استفاده شد. به طوری که از آزمون آماری «خی‌دو» برای انجام آزمون فرضیه‌های تحقیق و از آزمون «ویلکاکسون» برای مقایسه نتایج بدست آمده از نظرسنجی‌ها در مورد عملکرد تعاونی‌های تولید کشاورزی در قبل و بعد از تأسیس، استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه

محدوده مورد مطالعه در پژوهش حاضر، شامل تمامی نواحی روستایی واقع در شهرستان ساوجبلاغ است که دارای شرکت تعاونی کشاورزی‌اند. بر اساس مطالعات صورت گرفته، تعداد روستاهای برخوردار از شرکت تعاونی کشاورزی برابر با ۲۸ روستا می‌باشد. لازم به ذکر است که شهرستان ساوجبلاغ در غرب استان البرز واقع شده و از شرق با شهرستان کرج، از جنوب با شهرستان نظرآباد و کرج، از غرب با شهرستان آبیک و از شمال با شهرستان طالقان همجوار است (شکل ۱). شهرستان ساوجبلاغ در سرشماری سال ۱۳۹۰ از ۳ بخش و ۵ دهستان به نام‌های بخش مرکزی (شامل دهستان‌های هیو و سعیدآباد)، بخش چنار (شامل دهستان‌های چنار و برغان) و بخش چهارباغ (شامل دهستان‌های چهارباغ و رامجین) تشکیل شده است و دارای ۵ شهر به نام‌های هشتگرد، شهر جدید هشتگرد، کوهسار، چهارباغ، سیف‌آباد (گلسار)، ۱۳۰ آبادی و ۷۷ روستا می‌باشد (قاسمی، ۱۳۹۲: ۶۳).

شکل شماره ۱. تقسیمات کشوری شهرستان ساوجبلاغ و موقعیت روستاهای نمونه،

منبع: (اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان البرز، ۱۳۹۶)

بحث و یافته‌ها

وضعیت شرکت‌های تعاونی کشاورزی در شهرستان‌های استان البرز

در استان البرز، در مجموع ۱۲۴ تعاونی کشاورزی فعال و در حال بهره‌برداری استقرار دارد. در (جدول ۲) تعداد تعاونی‌های کشاورزی فعال در سطح شهرستان‌های استان البرز با سایر ویژگی‌های این تعاونی‌ها بیان شده است. با بررسی مقادیر مندرج در این جدول، نتایج زیر قابل ذکر است:

❖ تعداد و درصد فراوانی شرکت‌ها: شهرستان ساوجبلاغ از حیث فراوانی شرکت‌های تعاونی کشاورزی در بین شهرستان‌های استان البرز با برخورداری از ۵۶ شرکت تعاونی کشاورزی (۴۵/۲ درصد)، در رتبه اول استان قرار گرفته و دارای بیشترین تعداد شرکت تعاونی در بخش کشاورزی است.

❖ تعداد اعضای عادی: در بین ۴ شهرستان استان البرز، بیشترین تعداد اعضا در شرکت‌های تعاونی با ۷۷۱ نفر عضو به شهرستان کرج اختصاص یافته است و پس از آن شهرستان ساوجبلاغ با ۶۸۰ نفر عضو در جایگاه دوم استان قرار دارد.

❖ میزان سرمایه شرکت‌ها: شهرستان ساوجبلاغ در مقایسه با ۳ شهرستان دیگر استان البرز، با برخورداری از ۸۶۰ میلیون و ۳۷۰ هزار تومان سرمایه اولیه، دارای بیشترین میزان سرمایه است و از این حیث در رتبه اول استان قرار گرفته است و پس از آن شهرستان کرج با ۷۴۰ میلیون و ۳۴ هزار تومان سرمایه اولیه در رتبه دوم قرار دارد.

❖ اشتغال‌زایی: به نظر می‌رسد با فزونی سه متغیر مهم در ارتباط با فعالیت شرکت‌های تعاونی کشاورزی از جمله

«تعداد شرکت‌ها» و «اعضای عادی شرکت‌ها» و «سرمایه اولیه شرکت‌ها»، می‌بایست وضعیت اشتغال و فرصت‌های شغلی نیز افزایش یابد و رتبه آن بهبود یابد. اما با مقایسه مقادیر (جدول ۲)، در مورد شهرستان ساوجبلاغ این رویه دیده نمی‌شود، علیرغم اینکه این شهرستان دارای بیشترین تعداد شرکت تعاونی و بیشترین سرمایه اولیه شرکت‌هاست اما سهم اشتغال‌زایی شرکت‌های ساوجبلاغی در مقایسه با شرکت‌های تعاونی مستقر در شهرستان‌های نظرآباد و کرج که از میزان سرمایه کمتری نسبت به ساوجبلاغ برخوردارند نیز کمتر است. این مقادیر تا حدی گویای آن است که در شهرستان ساوجبلاغ، از تمام ظرفیت‌های شرکت تعاونی بهره‌برداری نشده است. زیرا با برخورداری از امکانات اولیه، سهم اشتغال آن قابل قبول نیست.

جدول شماره ۲. وضعیت شرکت‌های تعاونی کشاورزی در شهرستان‌های استان البرز

شهرستان	فراوانی تعداد	درصد	تعداد عضو عادی			سرمایه (هزار ریال)	اعضای ایثارگر	اعضای معلول	اشتغال‌زایی (نفر)
			مرد	زن	جمع				
اشتهارد	۷	۵/۶	۳۷	۱۲	۴۹	۴۹۳۵۰	۰	۰	۸۸
ساوجبلاغ	۵۶	۴۵/۲	۴۳۴	۲۴۶	۶۸۰	۸۶۰۳۷۰۰	۲	۰	۱۰۶۱
نظرآباد	۲۴	۱۹/۴	۱۰۳	۷۸	۱۸۶	۲۰۶۴۰۰۰	۵	۰	۲۹۹۹
کرج	۳۷	۲۹/۸	۶۶۷	۱۰۴	۷۷۱	۷۴۰۰۶۳۰	۰	۰	۴۶۶۶
مجموع	۱۲۴	۱۰۰	۱۲۴۱	۳۴۰	۱۶۸۶	۱۸۱۱۷۶۸۰	۷	۰	۸۸۱۴

منبع: (اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان البرز، ۱۳۹۵)

تعاونی‌های تولید کشاورزی در شهرستان ساوجبلاغ

در این شهرستان، ۲۸ روستا دارای تعاونی‌های تولید کشاورزی‌اند. به عبارت دیگر، از مجموع کل تعداد روستاهای دارای سکنه شهرستان ساوجبلاغ در سال ۱۳۹۰ که به تعداد ۱۳۵ روستا است، برابر با ۲۰/۷۴ درصد از آنها دارای تعاونی کشاورزی‌اند که این تعداد خیلی کم و ناچیز است و به عبارتی بخش قابل توجهی از ساکنان و روستاییان این شهرستان از خدمات بخش تعاونی محروم‌اند که جای تأمل دارد. لازم به ذکر است که در ۲۸ روستای یاد شده، جمعاً ۵۶ تعاونی فعال کشاورزی دایر شده است (جدول ۳).

جدول شماره ۳. تعداد و توزیع شرکت‌های تعاونی کشاورزی بر حسب تقسیمات شهرستان ساوجبلاغ و سال تأسیس

تقسیمات بخش	تقسیمات دهستان	روستاهای برخوردار از شرکت تعاونی	تعداد شرکت تعاونی بر حسب سال تأسیس				جمع کل شرکت تعاونی
			۶۰ - ۶۹	۷۰ - ۷۹	۸۰ - ۸۹	۹۰ - ۹۴	
چندار	برغان	۴	۰	۰	۲	۲	۴
	چندار	۶	۰	۳	۱	۴	۸
چهارباغ	چهارباغ	۱	۰	۰	۰	۱	۱
	رامجین	۶	۱	۲	۶	۲	۱۱
مرکزی	سعیدآباد	۵	۰	۰	۹	۱	۱۰
	هیو	۶	۰	۰	۱۲	۱۰	۲۲
جمع کل		۲۸	۱	۵	۳۰	۲۰	۵۶

منبع: (اداره کل تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان البرز، ۱۳۹۵)

ارزیابی نظرسنجی از اعضای شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی

از مجموع کل تعداد فراوانی پاسخگویان، ۶۰ درصد مرد و ۴۰ درصد زن بوده‌اند. اغلب پاسخگویان در طبقات سنی ۳۰ تا ۳۹ سال با ۲۹/۲ درصد و کمترین آنها در طبقات سنی ۶۰ سال و بیشتر با ۳/۲ درصد قرار گرفته‌اند. میانگین سنی پاسخگویان، ۳۶ $\approx$ ۳۳/۵۷ سال بوده است. اکثر پاسخگویان دارای تحصیلات لیسانس با فراوانی ۲۸ درصد و کمترین آنها با فراوانی ۱۰ درصد دارای تحصیلات زیر دیپلم بوده‌اند. بیشتر پاسخگویان به مشاغل بخش دولتی و خصوصی با ۳۳/۲ درصد فراوانی اشتغال داشتند؛ و کمترین تعداد آنها با فراوانی ۱۴/۴ درصد به مشاغل کارگری و مشاغل آزاد اختصاص یافت.

تعاونی‌های تولید کشاورزی و میزان مشارکت روستاییان

در این قسمت به منظور بررسی ارتباط بین ایجاد شرکت تعاونی‌های تولید کشاورزی و میزان مشارکت روستاییان، از ۱۵ گویه استفاده شد. در این میان، برخی از مهمترین مواردی که توسط پاسخگویان در مصاحبه‌های میدانی با محققین مطرح شد، در این بخش ارائه گردید:

❖ اغلب پاسخگویان بر این باورند که میزان مشارکت افراد عضو تعاونی تولید کشاورزی در حل مشکلات با فراوانی ۴۶/۸ درصد در مقیاس «متوسط» قرار گرفته است که این گویه هم در ادامه گویه قبلی، نشان‌دهنده مشارکت پایین افراد عضو را نشان می‌دهد. البته در ادامه این گویه بسته‌پاسخ، با طراحی گویه بازپاسخ و تشریحی، برخی از دلایل مشارکت پایین افراد عضو تعاونی تولید کشاورزی از پاسخگویان پرسیده شد که مهمترین موارد ذکر شده در این زمینه عبارتند از: (۱) عدم آگاهی و پایین بودن اطلاع افراد عضو از قوانین و فعالیت‌های شرکت تعاونی؛ (۲) اطلاع‌رسانی پایین مسئولان محلی روستاها در ارتباط با فعالیت‌های شرکت تعاونی؛ (۳) تنزل یافتن جایگاه و نقش تعاونی‌ها در راستای تأمین بخشی از نهاده‌های کشاورزی؛ (۴) خدمات‌دهی بسیار کم تعاونی‌ها؛ (۵) مشغله‌های زیاد اعضای تعاونی و پرداختن به مسائل غیرتعاونی.

❖ پاسخگویان عضو تعاونی‌های تولید کشاورزی بر این عقیده‌اند که برخی از دلایل ایجادکننده اختلاف سلیقه بین افراد عضو تعاونی تولید کشاورزی عبارتند از: (۱) طایفه‌ای و یا قومی - قبیله‌ای کار کردن اعضای شرکت تعاونی؛ (۲) وجود عقاید مختلف در بین روستاییان که مانع از ایجاد تفکر واحد می‌شود؛ (۳) عدم اطمینان اعضا نسبت به یکدیگر؛ (۴) عدم آموزش و آشنایی مدیران تعاونی تولید کشاورزی به نحوه تنظیم و برگزاری مجمع عمومی؛ (۵) عدم اطلاع کافی از قوانین تعاونی که به خاطر سطح سواد و تحصیلات متفاوت افراد عضو است؛ (۶) عضویت افراد با گروه‌های سنی و جنسی مختلف.

❖ برخی از مهمترین عوامل تقویت‌کننده کار گروهی روستاییان در تعاونی تولید کشاورزی در مصاحبه‌های میدانی محققین با پاسخگویان، این‌گونه بدست آمد: (۱) مدیریت قوی و انعطاف‌پذیر تعاونی تولید کشاورزی و برخورداری مدیران از دانش مدیریت و اقتصاد روستا؛ (۲) رونق تعاونی تولید کشاورزی و رسیدن به اهدافی که برای تعاونی در نظر گرفته شده است؛ (۳) آموزش دوره‌ای و منظم اعضای تعاونی به خصوص اعضای جدید که کمی با فضای فعالیت‌های تعاونی ناآشنا هستند؛ (۴) ارتباط و همدلی بیشتر بین اعضا و کاهش اختلاف‌ها که آن

هم فقط از طریق افزایش آگاهی افراد عضو تحقق می‌یابد؛ ۵) تأمین منابع مالی و تقویت سرمایه شرکت‌های تعاونی که از طریق جمع‌آوری وجوه نقدی افراد عضو صورت می‌پذیرد؛ ۶) تقسیم مسئولیت‌ها و وظایف به طور مساوی و عادلانه در بین اعضا و متناسب با توانمندی‌های آنان.

❖ شاخص‌های تأثیرگذار بر جلب و جذب روستاییان به منظور عضویت در تعاونی تولید کشاورزی بدین نحو بدست آمد: ۱) اعطای وام و تسهیلات و همچنین، ارائه سایر خدمات حمایتی مناسب به اعضا؛ ۲) آرایه برنامه‌های کارشناسی شده در شرکت تعاونی؛ ۳) تبلیغات و اطلاع‌رسانی مناسب و گسترده برای جذب روستاییان؛ ۴) نبود اختلافات مدیریتی مدیران شرکت‌های تعاونی که مانع از رشد و توسعه شرکت‌ها می‌شود.

پس از ارزیابی و تحلیل هر یک از مؤلفه‌ها، خلاصه‌ای از نتایج در (جدول ۴) آورده شده است.

جدول شماره ۴. درصد فراوانی گویه‌های بدست آمده از ایجاد شرکت تعاونی‌های تولید کشاورزی و میزان مشارکت روستاییان

انحراف از معیار	میانگین وزنی	مقیاس (درصد)				گویه	
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۱/۱۰	۲/۸۱	۴/۸	۱۷/۲	۵۳/۲	۴	۲۰/۸	آگاهی از فعالیت‌های تعاونی تولید کشاورزی در روستای محل سکونت
۱/۱۲	۲/۸۵	۳/۲	۲۵/۲	۴۶/۸	۳/۲	۲۱/۶	میزان مشارکت افراد عضو تعاونی تولید کشاورزی در حل مشکلات
۱/۰۴	۲/۶۶	۱۷/۲	۱۹/۲	۴۴/۸	۲/۴	۱۶/۴	وجود اختلاف سلیقه در بین اعضای شرکت تعاونی
۰/۹۰	۳/۳۱	۱۳/۲	۱۶/۸	۶۲	۴/۸	۲/۴	میزان استقبال از برگزاری جلسات عمومی شرکت تعاونی
۰/۹۲	۳/۱۲	۰	۴۵/۶	۳۳/۲	۲۹/۶	۰/۸	تقویت احساس خودتاکایی و خودباوری با عضویت در شرکت تعاونی
۱/۰۶	۳/۵۱	۶/۸	۴۳/۲	۲۴/۴	۲۱/۶	۰/۸	علاقتمندی روستاییان به کار گروهی و دسته‌جمعی در زمان قبل از تأسیس شرکت تعاونی
۱/۱۱	۳/۶۸	۲۰/۸	۲۴/۴	۴۴/۴	۸	.	علاقتمندی روستاییان به کار گروهی و دسته‌جمعی در زمان بعد از تأسیس شرکت تعاونی
۱/۱۶	۳/۴۳	۱۰/۸	۲۰	۴۲/۸	۲۲/۴	۰/۸	میزان علاقتمندی روستاییان غیر عضو برای عضویت در شرکت تعاونی
۰/۹۹	۳/۴۶	۱۰/۸	۲۰	۴۲/۸	۲۲/۴	۰/۸	نحوه تصمیم‌گیری در شرکت تعاونی
۰/۹۱	۲/۸۰	۲/۴	۱۴	۵۲/۸	۲۶/۸	۰	رضایتمندی از وضع فعالیت شرکت تعاونی
۰/۹۵	۳/۲۶	۳/۲	۴۰/۴	۴۳/۶	۸	۱/۶	همکاری، مشارکت و همفکری بین اعضای شرکت تعاونی
۱/۱۰	۲/۴۷	۱/۶	۱۵/۶	۳۵/۶	۲۴/۸	۲۰	ایجاد انگیزه برای تأسیس شرکت تعاونی‌های جدید
۱/۰۹	۲/۴۴	۲/۴	۱۴	۳۳/۴	۳۰/۴	۱۸/۴	مشارکت روستاییان و افزایش منابع مالی شرکت تعاونی

منبع: (یافته‌های میدانی، ۱۳۹۶)

بر اساس یافته‌های (جدول ۴)، میانگین وزنی ۷ گویه، بالاتر از حد متوسط ۳ و برای ۶ گویه دیگر نیز کمتر از این مقدار حد متوسط بوده است. به طوری که گویه «علاقتمندی روستاییان به کار گروهی و دسته‌جمعی در زمان بعد از تأسیس شرکت تعاونی» با کسب میانگین وزنی ۳/۶۸ در رتبه اول مشارکت‌ها قرار گرفت و بعد از آن گویه‌های «علاقتمندی روستاییان به کار گروهی و دسته‌جمعی در زمان قبل از تأسیس شرکت تعاونی» با میانگین ۳/۵۱ و «نحوه تصمیم‌گیری در شرکت تعاونی» با میانگین وزنی ۳/۴۶ در رتبه‌های دوم و سوم قرار گرفتند. برای ارزیابی آماری فرضیه اول تحقیق و اینکه تفاوت معنادار بین گویه‌های مذکور وجود دارد، از آزمون آماری «خی‌دو» استفاده شد. بر این اساس دو فرضیه بدین شرح ارائه گردید:

❖ فرضیه H₀: ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی در روستاهای شهرستان ساوجبلاغ تأثیری بر افزایش میزان

مشارکت روستاییان در تجمیع سرمایه و نهاده‌های بخش کشاورزی نداشته است.

❖ فرضیه H₁: ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی در روستاهای شهرستان ساوجبلاغ سبب افزایش میزان مشارکت روستاییان در تجمیع سرمایه و نهاده‌های بخش کشاورزی شده است.

جدول شماره ۵. محاسبات آزمون آماری خی دو برای آزمون فرضیه اول

سطح معناداری Asymp. Sig.	درجه آزادی	آماره آزمون خی دو (X ²)	گویه
۰/۰۰۰	۴	۱۹۹/۷۲	میزان آگاهی از فعالیت‌های تعاونی تولید کشاورزی در روستای محل سکونت
۰/۰۰۰	۴	۱۶۴/۰۴	میزان مشارکت افراد عضو تعاونی تولید کشاورزی در حل مشکلات
۰/۰۰۰	۴	۱۱۸/۲۸	وجود اختلاف سلیقه در بین اعضای شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۳۹۹/۴۹	میزان استقبال از برگزاری جلسات عمومی شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۱۸۶/۸۸	تقویت احساس خوداتکالی و خودباوری با عضویت در شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۱۹۷/۷۹	علاقتمندی روستاییان به کار گروهی و دسته‌جمعی در زمان قبل از تأسیس شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۱۳۳/۶۴	علاقتمندی روستاییان به کار گروهی و دسته‌جمعی در زمان بعد از تأسیس شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۱۷۹/۱۷	میزان علاقتمندی روستاییان غیر عضو برای عضویت در شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۲۶۲/۹۳	نحوه تصمیم‌گیری در شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۲۱۵/۴۸	رضایتمندی از وضع فعالیت شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۳۹۳/۰۲	همکاری، مشارکت و همفکری بین اعضای شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۱۳۰/۱۱	ایجاد انگیزه برای تأسیس شرکت تعاونی‌های جدید
۰/۰۰۰	۴	۱۲۸/۰۰	مشارکت روستاییان و افزایش منابع مالی شرکت تعاونی
۰/۰۰۰	۴	۱۹۹/۷۲	میزان آگاهی از فعالیت‌های تعاونی تولید کشاورزی در روستای محل سکونت

منبع: (محاسبات نگارندگان)

بر اساس محاسبات انجام شده در نرم‌افزار آماری SPSS (جدول ۵) که در سطح خطای فرض ۰/۰۵ می‌باشد، مقدار آماره خی دو برای هر یک از گویه‌های موردنظر محاسبه شد. از آنجایی که مقدار این آماره برای هر یک از گویه‌ها از مقدار موجود در جدول استاندارد شده این آزمون که برابر با ۹/۴۸۸ می‌باشد، بیشتر است و سطح معناداری (Sig.) بدست آمده برابر با ۰/۰۰۰ و کمتر از ۰/۰۵ بوده است، بنابراین، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که فرضیه H₀ رد و فرضیه H₁ تأیید می‌گردد. با جمع‌بندی نتایج این آزمون می‌توان گفت: ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی در روستاهای شهرستان ساوجبلاغ سبب افزایش میزان مشارکت روستاییان در تجمیع سرمایه و نهاده‌های بخش کشاورزی شده است.

تعاونی‌های تولید کشاورزی و میزان تولید محصولات کشاورزی

یکی از مهمترین اثرات تأسیس تعاونی تولید کشاورزی، چگونگی مدیریت تولید محصولات متنوع در بخش کشاورزی است. در این زمینه، افزایش بهره‌وری اراضی، مدیریت منابع آب و خاک و افزایش تولید محصول، در زمره اصلی‌ترین فعالیت‌های تعاونی تولید کشاورزی قرار می‌گیرد. بر این اساس به منظور بررسی ارتباط و پیوند بین شرکت تعاونی‌های تولید کشاورزی و میزان تولید محصولات کشاورزی، از ۱۱ گویه استفاده شد. در این میان، برخی از مهمترین مواردی که توسط پاسخگویان در مصاحبه‌های میدانی با محققین مطرح شد، در این بخش ارائه گردید:

بر اساس نتایج نظرسنجی‌ها، اغلب پاسخگویان با فراوانی ۶۰/۴ درصد اذعان داشتند که تعاونی تاکنون وامی به آنها تخصیص نداده است. در حالی که فقط ۳۵/۶ درصد از پاسخگویان به دریافت وام اذعان داشتند. البته این افراد برای دریافت وام به مشکلاتی از قبیل: «۱) مشکل در مبلغ اولیه سپرده‌گذاری برای افتتاح حساب پس‌انداز و دریافت امتیاز وام؛ ۲) نداشتن ضامن‌های معتبر بانکی؛

۳) زیاد بودن مدت انتظار برای دریافت وام؛ ۴) بالا بودن نرخ بهره وام؛ ۵) زیاد بودن اقساط ماهیانه و ناتوانی در بازپرداخت وام» اشاره کردند.

جدول شماره ۶. درصد فراوانی گویه‌های بدست آمده از نقش شرکت تعاونی‌های تولید کشاورزی در تولید محصولات کشاورزی

انحراف از معیار	میانگین وزنی	مقیاس (درصد)				گویه	
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم		
۱/۱۵	۳/۶۲	۳۰	۱۶/۸	۴۲/۶	۶/۸	۰	آگاهی افراد عضو تعاونی تولید در زمینه روش‌های نوین کشاورزی
۱/۰۰	۲/۶۲	۲/۴	۷/۲	۶۲	۹/۲	۱۷/۲	فعالیت تعاونی تولید کشاورزی در برگزاری دوره‌های آموزشی - ترویجی کشاورزان به منظور حفاظت از منابع آب
۱/۰۴	۲/۴۳	۲/۴	۱۳/۶	۲۸	۳۷/۶	۱۷/۲	فعالیت تعاونی تولید کشاورزی در برگزاری دوره‌های آموزشی - ترویجی کشاورزان به منظور حفاظت از منابع خاک
۱/۲۲	۲/۲۶	۱/۶	۱۶/۸	۲۸	۱۴/۴	۳۷/۶	فعالیت تعاونی تولید کشاورزی در شناساندن محصولات جایگزین در دوره‌های خشکسالی و کم آبی
۰/۷۰	۲/۹۲	۰	۱۲/۴	۷۴	۹/۶	۱/۶	افزایش تولید محصولات کشاورزی در قبل از تأسیس شرکت تعاونی
۰/۸۸	۳/۴۱	۵/۲	۴۴	۴۲/۸	۴/۸	۰/۸	افزایش تولید محصولات کشاورزی در بعد از تأسیس شرکت تعاونی
۰/۹۲	۲/۵۷	۰/۸	۸/۴	۲۶/۴	۵۳/۲	۷/۲	نقش تعاونی تولید کشاورزی در ارائه وام و اعتبارات مالی برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی
۰/۸۷	۲/۷۷	۰/۸	۱۰/۸	۶۴/۴	۱۶	۴/۴	نقش تعاونی تولید کشاورزی در ارائه خدمات مشاوره‌ای برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی
۰/۸۵	۲/۵۶	۰/۸	۱۰/۴	۴۱/۶	۴۰/۸	۴	نقش تعاونی تولید کشاورزی در برگزاری کلاس‌های آموزشی برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی
۰/۸۷	۲/۸۳	۱/۶	۱۸	۴۸/۴	۳۷/۲	۳/۲	نقش تعاونی در بازاریابی و فروش محصولات کشاورزی

منبع: (یافته‌های میدانی، ۱۳۹۶)

نتایج میانگین وزنی گویه‌های (جدول ۶) نشان می‌دهد که از بین ۱۰ گویه بررسی شده، ۲ گویه با عناوین «آگاهی افراد عضو تعاونی تولید کشاورزی در زمینه روش‌های نوین کشاورزی» و «افزایش تولید محصولات کشاورزی در بعد از تأسیس شرکت تعاونی» به ترتیب با کسب میانگین ۳/۶۲ و ۳/۴۱ در مقیاس بالاتر از حد متوسط و ۸ گویه باقیمانده نیز در مقیاس کم قرار گرفته‌اند؛ این مقادیر محاسبه شده نشان می‌دهد که در مجموع نقش شرکت تعاونی‌های تولید کشاورزی بر افزایش میزان تولید محصولات کشاورزی چندان قابل توجه نبوده است. اما برای ارزیابی فرضیه دوم و اینکه تفاوت معنادار بین گویه‌های مذکور وجود دارد، از آزمون آماری «خی دو» استفاده شد. بر این اساس دو فرضیه H_0 و H_1 بدین شرح ارائه گردید:

❖ فرضیه H_0 : ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی در محدوده مورد مطالعه سبب افزایش میزان تولید محصولات کشاورزی در واحد سطح نشده است.

❖ فرضیه H_1 : ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی در محدوده مورد مطالعه سبب افزایش میزان تولید محصولات کشاورزی در واحد سطح شده است.

جدول شماره ۷. محاسبات آزمون آماری خی دو برای آزمون فرضیه دوم

گویه	آماره آزمون خی دو (χ^2)	درجه آزادی	سطح معناداری Asymp. Sig.
آگاهی افراد عضو تعاونی تولید کشاورزی در زمینه روش‌های نوین کشاورزی	۱۴۲/۱۶	۴	۰/۰۰۰
فعالیت تعاونی در برگزاری دوره‌های آموزشی - ترویجی کشاورزان به منظور حفاظت از منابع آب	۳۹۲/۹۱	۴	۰/۰۰۰
فعالیت تعاونی در برگزاری دوره‌های آموزشی - ترویجی کشاورزان به منظور حفاظت از منابع خاک	۱۵۲/۸۶	۴	۰/۰۰۰
فعالیت تعاونی تولید کشاورزی در شناساندن محصولات جایگزین در دوره‌های خشکسالی و کم آبی	۱۵۳/۸۷	۴	۰/۰۰۰
افزایش تولید محصولات کشاورزی در قبل از تأسیس شرکت تعاونی	۴۶۶/۲۸	۴	۰/۰۰۰
افزایش تولید محصولات کشاورزی در بعد از تأسیس شرکت تعاونی	۳۳۳/۶۵	۴	۰/۰۰۰
نقش تعاونی تولید کشاورزی در ارائه وام و اعتبارات مالی برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی	۲۹۹/۹۴	۴	۰/۰۰۰
نقش تعاونی تولید کشاورزی در ارائه خدمات مشاوره‌ای برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی	۴۳۲/۹۴	۴	۰/۰۰۰
نقش تعاونی تولید کشاورزی در برگزاری کلاس‌های آموزشی برای توسعه فعالیت‌های کشاورزی	۳۷۸/۸۶	۴	۰/۰۰۰
نقش تعاونی تولید کشاورزی در بازاریابی و فروش محصولات کشاورزی	۳۷۰/۸۸	۴	۰/۰۰۰
آگاهی افراد عضو تعاونی تولید کشاورزی در زمینه روش‌های نوین کشاورزی	۲۶۳/۲۶	۴	۰/۰۰۰

منبع: (محاسبات نگارندگان)

بر اساس محاسبات انجام شده در نرم‌افزار آماری SPSS (جدول ۷) که در سطح خطای فرض ۰/۰۵ می‌باشد، مقدار آماره خی دو برای هر یک از گویه‌های موردنظر محاسبه شد. از آنجایی که مقدار آماره خی دو برای هر یک از گویه‌ها از مقدار موجود در جدول استاندارد شده این آزمون که برابر با ۹/۴۸۸ می‌باشد، بیشتر است و سطح معناداری (Sig.) بدست آمده هم بسیار کمتر از ۰/۰۵ بوده و در حد صفر می‌باشد، بنابراین، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که فرضیه H_0 رد و فرضیه H_1 تأیید می‌گردد. با جمع‌بندی نتایج این آزمون می‌توان گفت: ایجاد تعاونی‌های تولید کشاورزی در محدوده مورد مطالعه سبب افزایش میزان تولید محصولات کشاورزی در واحد سطح شده است.

علاوه بر نتایج آزمون خی دو که وجود تفاوت معنادار در نتایج بدست آمده از پاسخگویان را نشان می‌دهد، برای بررسی برخی از نهاده‌های بخش کشاورزی در قبل و بعد از تأسیس شرکت تعاونی، همانند آنچه که در (جدول ۸) آمده است، از آزمون آماری ناپارامتریک ویلکاکسون استفاده شد. مقایسه جفتی هر یک از گویه‌های موجود در این جدول نشان می‌دهد که بخش کشاورزی در زمان بعد از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی با شرایط مطلوب‌تری مواجه بوده است. برای مثال میانگین وزنی مصرف آب‌های زیرزمینی در زمان قبل از تأسیس شرکت تعاونی، مقدار بالاتر از حد متوسط یعنی ۳/۷۱ را نشان می‌دهد؛ در حالی که این مقدار در زمان بعد از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی با اصلاح الگوی مصرف و شیوه کشت به ۲/۸۹ کاهش یافته است. علاوه بر این میانگین وزنی ارائه روش‌های صحیح آبیاری محصولات زراعی و باغی در زمان قبل از تأسیس شرکت تعاونی، مقدار کمتر از حد متوسط یعنی ۲/۱۳ را نشان می‌دهد؛ در حالی که این مقدار در زمان بعد از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی به ۳/۶۶ افزایش یافته است.

جدول شماره ۸. فراوانی نظرات پاسخگویان در مورد تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر نحوه استفاده برخی از نهاده‌های بخش کشاورزی در قبل و بعد از تأسیس

گویه (نهاده‌های بخش کشاورزی)	قبل از تأسیس تعاونی	پس از تأسیس تعاونی
مصرف کودهای شیمیایی	۳/۵۶	۳/۲۸
مصرف سموم دفع آفات نباتی	۳/۲۴	۳/۲۸
مبارزه با آفات و بیماری‌های زراعی و دامی	۳/۰۲	۳/۶۵
توزیع بذرهاى اصلاح شده بین روستاییان با هدف افزایش تولید محصول	۲/۲۸	۳/۸۳
مصرف بی‌رویه آب‌های زیرزمینی	۳/۷۱	۲/۸۹
ایجاد کانال‌های انتقال آب	۲/۲۵	۳/۶۰
تقسیم عادلانه آب در بین کشاورزان	۲/۷۴	۳/۴۴
ارائه روش‌های صحیح آبیاری محصولات زراعی و باغی	۲/۱۳	۳/۶۶
تسطیح اراضی زراعی و یکپارچه سازی	۲/۱۲	۳/۳۹
میزان سختی تهیه نهاده‌های کشاورزی از قبیل کود، سم، بذر، ابزارها، ماشین‌آلات و...	۲/۶۶	۲/۸۰

منبع: (مطالعات میدانی نگارندگان، ۱۳۹۶)

نتایج آزمون ویلکاکسون (جدول ۹) که برای مقایسه نتایج بدست آمده از پاسخگویان در مورد تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر نحوه استفاده برخی از نهاده‌های بخش کشاورزی در قبل و بعد از تأسیس انجام شد، نشان می‌دهد که این نهاده‌ها پس از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی با تغییرات مطلوبی همراه بوده‌اند و باعث رونق فعالیت‌های بخش کشاورزی شده است. به طوری که این تغییرات در جهت بهبود کیفیت محیط و آمایش محیط روستاها نیز بوده است. از آنجایی که سطح معناداری (Sig.) بدست آمده برای همه گویه‌ها به غیر از گویه «مصرف سموم دفع آفات نباتی» بسیار کمتر از ۰/۰۵ بوده و در حد صفر می‌باشد، بنابراین، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان نتیجه گرفت که فرضیه H_0 رد و فرضیه H_1 (فرضیه محقق)، تأیید می‌گردد.

جدول شماره ۹. نتایج آزمون ویلکاکسون برای مقایسه نتایج بدست آمده از پاسخگویان در مورد تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر نحوه استفاده برخی از نهاده‌های بخش کشاورزی در قبل و بعد از تأسیس

گویه (نهاده‌های بخش کشاورزی)	مجموع رتبه‌های منفی	مجموع رتبه‌های مثبت	Asymp. Sig. (2-tailed)
مصرف کودهای شیمیایی	۱۴۳۲۳	۹۵۴۹	۰/۰۰۸
مصرف سموم دفع آفات نباتی	۱۰۵۰۹	۱۳۰۶۹	۰/۱۶۲
مبارزه با آفات و بیماری‌های زراعی و دامی	۵۸۹۸	۱۸۵۵	۰/۰۰۰
توزیع بذرهاى اصلاح شده بین روستاییان با هدف افزایش تولید محصول	۱۲۲۶	۲۲۲۱۰	۰/۰۰۰
مصرف بی‌رویه آب‌های زیرزمینی	۱۹۸۵۱	۴۰۲۰	۰/۰۰۰
ایجاد کانال‌های انتقال آب	۲۲۸۲	۲۱۵۸۹	۰/۰۰۰
تقسیم عادلانه آب در بین کشاورزان	۱۷۱۵	۱۳۴۸۱	۰/۰۰۰
ارائه روش‌های صحیح آبیاری محصولات زراعی و باغی	۹۴۷	۲۲۷۰۶	۰/۰۰۰
تسطیح اراضی زراعی و یکپارچه سازی	۶۳۹	۲۲۱۵۲	۰/۰۰۰
میزان سختی تهیه نهاده‌های کشاورزی از قبیل کود، سم، بذر، ابزارها و...	۱۱۰۰۷	۱۱۹۹۸	۰/۰۰۴

منبع: (محاسبات نگارندگان)

ایجاد تعاونی تولید کشاورزی و میزان تثبیت و ماندگاری جمعیت روستایی

یکی از آثار و نتایج مورد انتظار از ایجاد تعاونی تولید کشاورزی در روستا، تثبیت و ماندگاری جمعیت در روستاست که این امر می‌بایست به واسطه رونق فعالیت‌های کشاورزی و بهبود معیشت و سطح درآمدی روستاییان اتفاق افتد و به خودی خود، تأسیس تعاونی تولید کشاورزی تأثیری بر تثبیت جمعیت و یا حتی افزایش آن نخواهد داشت. بر این اساس باید گفت که خارج نشدن جمعیت از روستا و افزایش حس تعلق خاطر ساکنان محلی به کالبد روستا و زندگی در آن با فعالیت

محدود چنین شرکت‌هایی سازگار نیست. بر این اساس به منظور بررسی ارتباط و پیوند بین شرکت تعاونی‌های تولید کشاورزی و میزان تثبیت و ماندگاری جمعیت، از ۷ گویه استفاده شد. برخی از مهمترین مواردی که توسط پاسخگویان در مصاحبه‌های میدانی با محققین مطرح شد، به شرح زیر است:

- بررسی وضع جمعیت هر یک از ۱۰ روستای بخش چنار در نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که جمعیت اغلب آنها در سال‌های پس از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی افزایش یافته است و فقط دو روستای «بانو صحرا» و «ازنق» با کاهش جمعیت مواجه شدند. اگرچه تعاونی تولید کشاورزی به تنهایی مسبب این افزایش جمعیت نیست اما در تحقق آن نقش تأثیرگذاری داشته است.

- بررسی وضع جمعیت هر یک از ۶ روستای بخش چهارباغ در نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که جمعیت روستاهای «اغلان تپه»، «آقچه حصار»، «زکی آباد» و «لشکرآباد»، در سال‌های پس از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی افزایش یافته است؛ اما جمعیت روستای «قوهه» با کاهش مواجه شد و روستای «رامجین» نیز اگرچه با افزایش جمعیت مواجه شده است؛ اما در سه دوره آماری ۸۵ و ۹۰ و ۹۵، رشد کم و تقریباً ثابت جمعیت را تجربه نموده است.

- بررسی وضع جمعیت هر یک از ۱۰ روستای بخش مرکزی در نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران نشان می‌دهد که جمعیت روستاهای حاجی بیگ (حاجی آباد)، قاسم‌آباد بزرگ، شلمزار، فشند، کوشگذر و هیو در سال‌های پس از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی افزایش یافته است؛ اما جمعیت روستای سرخاب، سعیدآباد، خور و عرب‌آباد با کاهش مواجه شد.

- تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر کاهش میزان وابستگی روستاییان به شهر: اگر تعاونی تولید کشاورزی بتواند در هر یک از موارد زیر نقش مطلوب و مؤثر خود را به درستی ایفا کند، در واقع، توانسته است بر کاهش میزان وابستگی روستاییان به شهرها تأثیرگذار باشد: (۱) تأمین نهاده‌های کشاورزی مورد نیاز روستاییان؛ (۲) ارائه تسهیلات مالی مناسب برای رونق و بهنگام‌سازی فعالیت‌های کشاورزی (مثل خرید ماشین‌آلات و تجهیزات جدید برای کشت و یا برداشت محصولات، سیستم‌های آبیاری نوین و...؛ (۳) کمک‌رسانی در بازاریابی به موقع محصولات زراعی و باغی در سطح منطقه و حتی فراتر از آن؛ (۴) انبار و سردخانه نگهداری محصولات و همچنین، بسته‌بندی و بارگیری محصولات به بازار؛ (۵) کاهش هزینه‌های واسطه‌گری در عرضه محصولات کشاورزی به بازار مصرف؛ (۶) برگزاری دوره‌های آموزشی متنوع برای روستاییان و کشاورزان؛ (۷) افزایش فرصت‌های شغلی برای جوانان و تحصیلکرده‌های روستا.

جدول شماره ۱۰. درصد فراوانی گویه‌های بدست آمده از نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی بر میزان تثبیت و ماندگاری جمعیت در روستا

انحراف از معیار	میانگین وزنی	مقیاس (درصد)					گویه
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۱/۰	۲/۵	۲/۴	۱۶/۸	۱۸/۴	۵۶/۸	۴	تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر تثبیت و ماندگاری جمعیت
۰/۸	۲/۴	۰/۸	۱۱/۲	۲۲/۴	۶۱/۶	۲/۴	تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر افزایش جمعیت در روستا
۰/۸	۲/۸	۰	۱۲	۶۷/۶	۱۲	۶	تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر کاهش جمعیت در روستا
۱/۰	۲/۷	۳/۲	۱۴/۸	۴۲/۲	۳۰/۴	۶	تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر کاهش انگیزه مهاجرت ساکنین روستا به شهر
۱/۲	۳/۰	۲۰	۱۲/۴	۲۰/۴	۴۴/۸	۰/۸	تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر کاهش میزان وابستگی روستاییان به شهر
۰/۸	۲/۹	۳/۲	۱۱/۲	۶۹/۲	۱۰/۸	۳/۲	تأثیر عضویت در تعاونی تولید کشاورزی بر میزان رضایت از محل زندگی
۰/۸	۲/۷	۰	۱۱/۶	۵۱/۲	۳۴	۰/۸	تأثیر عملکرد تعاونی تولید کشاورزی بر بهبود کیفیت زندگی و معیشت روستاییان

منبع: (یافته‌های میدانی، ۱۳۹۶)

نتایج میانگین وزنی گویه‌های بررسی شده در (جدول ۱۰) نشان می‌دهد که به غیر از گویه «تأثیر تعاونی تولید کشاورزی بر کاهش میزان وابستگی روستاییان به شهر» با میانگین وزنی ۳، مقادیر میانگین سایر گویه‌ها کمتر از حد انتظار محاسبه شد و نشان می‌دهد که اغلب پاسخگویان بر این باورند که نقش تعاونی تولید کشاورزی اگرچه در افزایش و یا ماندگاری جمعیت روستایشان تأثیرگذار بوده است، اما این نقش چندان واضح و مشخص نیست. لذا نمی‌توان این فرضیه را به راحتی تأیید کرد.

نتیجه‌گیری

تعاونی‌های تولید کشاورزی در شهرستان ساوجبلاغ با مشکلات متعددی در زمینه‌های مختلف ساختاری و عملکردی مواجهند. برخی از این مشکلات به مسائل و مشکلات روستا از جمله پایین بودن سطح امکانات و محرومیت روستا و ضعف زیرساخت‌ها بر می‌گردد و برخی نیز ناشی از ضعف عملکرد تعاونی‌ها و ادارات مربوط است. عمده‌ترین دلایل ناکامی این تعاونی‌ها در وهله اول فقر اقتصادی و درآمد پایین کشاورزان می‌باشد که مانع از پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های کشاورزی می‌شود. علاوه بر پایین بودن سطح کیفیت زندگی، عامل دوم پایین بودن سطح سواد و آگاهی اعضاست که باعث به وجود آمدن اختلاف سلیقه در بین اعضا، ناتوانی در اخذ تسهیلات از اداره تعاون و انتظارات بجا از این اداره به علت ناآگاهی از اهداف و وظایف تعاون می‌شود. علاوه بر عوامل داخلی، مشکلات اقتصادی روستا، محدودیت منابع و زیرساخت‌ها و نظارت ضعیف وزارت تعاون بر عملکرد تعاون و نحوه آرایه تسهیلات به تعاونی‌ها از دیگر عوامل مؤثر بر موفقیت ناچیز تعاونی‌ها می‌باشد.

تعاونی‌ها توانایی حل مشکلات عملکردی از جمله توسعه اشتغال، تأمین سرمایه و گسترش مکانیزاسیون فعالیت‌های بخش کشاورزی را دارند، ولی به علت ضعف اقتصادی روستا و محدودیت منابع و زیرساخت‌ها در این نقاط، تعاونی‌های کشاورزی عملکرد چندان قابل قبولی نداشته‌اند. اگرچه تا حدی سبب افزایش فرصت‌های شغلی برای زنان و مردان روستا شده است؛ به افزایش جمعیت و یا ماندگاری بیشتر افراد در روستا و کاهش مهاجرت به شهرها شده است؛ افزایش سطح دسترسی ساکنان محلی به خدمات زیربنایی و روبنایی شده است؛ اما این تغییرات حادث شده به گفته اعضای تعاونی‌های کشاورزی در روستاهای مورد مطالعه شهرستان ساوجبلاغ، در پایین‌ترین حد ممکن خود بوده است. هرگونه خدمات و تجهیزات جدیدی که در کالبد روستا برای آسایش و راحتی ساکنین فراهم شود، در راستای دستیابی به توسعه پایدار روستایی است؛ با توجه به افزایش تعداد شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی در هر یک از روستاهای مورد مطالعه، سطح کمی و کیفی خدمات روستایی مطابق با یافته‌های تحقیق نشان می‌دهند که شرکت‌های تعاونی تولید کشاورزی با افزایش کیفیت محیط توانسته‌اند بر رشد و توسعه سکونتگاه‌های روستایی تأثیرات مطلوبی

برجای بگذارند. علاوه بر این بخش دیگری از یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که فعالیت‌های بخش کشاورزی در روستاهایی که دارای تعاونی تولید کشاورزی بوده‌اند به تدریج با توسعه‌یافتگی مطلوب‌تری مواجه شده که این روند در راستای آمایش محیط روستا بوده است. برای مثال مصرف کودهای شیمیایی و سموم دفع آفات نباتی کاهش یافته و به جای آن استفاده از روش‌های بیولوژیک برای مبارزه با آفات گسترش یافته است؛ استفاده از بذرهای اصلاح شده در بین کشاورزان برای افزایش سطح تولید محصولات گسترش یافته است؛ مصرف بی‌رویه آب‌های زیرزمینی کاهش یافته است؛ ایجاد کانال‌های انتقال آب بیشتر شده است؛ ارائه روش‌های صحیح آبیاری محصولات زراعی و باغی در سال‌های پس از تأسیس تعاونی تولید کشاورزی بیشتر شده است؛ تسطیح اراضی زراعی خرد و ناکارآمد با هدف یکپارچه‌سازی آن و افزایش بازدهی سطح تولید انجام شده است.

نتایج بدست آمده از تحقیق حاضر قابل مقایسه با نتایج پژوهش‌های پیشین است که زیر به این موضوع پرداخته شده است: امیری مطلق (۱۳۹۱) که در پژوهش خود به آسیب‌شناسی مسائل و مشکلات تعاونی‌های کشاورزی استان البرز پرداخته است، از جمله موانع داخلی تعاونی را به وضعیت آموزش، ضعف مشارکت مردمی بی‌اعتمادی بین ارکان تعاونی مرتبط دانست که این نتیجه در همگرایی با نتایج فرضیه اول پژوهش حاضر است؛ نکویی نائینی و محمدی (۱۳۹۰) در بررسی میزان مشارکت اعضا و تأثیر آن در موفقیت تعاونی‌های روستایی شهرستان اصفهان دریافتند که علیرغم همکاری برخی اعضای تعاونی‌ها اما به طور کلی مشارکت اعضا در مدیریت تعاونی‌های روستایی، چندان رضایت‌بخش نبوده و لذا از این حیث نامناسب است. این نتیجه در همگرایی با نتایج فرضیه اول پژوهش حاضر است.

دلگادو (۲۰۰۷) در بررسی نقش فرهنگ مشارکت روستاییان در تشکل تعاونی‌های تولید کشاورزی نشان داد که مشارکت روستاییان سبب افزایش درآمد و افزایش تولید و سطح زیر کشت می‌شود. این نتیجه در همگرایی با نتایج فرضیه دوم پژوهش حاضر است.

نصیری (۱۳۸۹) در پژوهش خود که به آثار تشکیل تعاونی‌های تولید کشاورزی بر بهبود شاخص‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اعضا در روستاهای شهرستان زنجان پرداخت، تأثیرگذاری تعاونی‌ها بر بهبود شاخص‌های توسعه، افزایش درآمد، جلوگیری از مهاجرت به شهرها و توانمندسازی معیشت و بهره‌برداری از تسهیلات و اعتبارات برای بهبود کیفیت زندگی را از مهمترین آثار تأسیس و فعالیت تعاونی‌های تولید کشاورزی به شمار آورد که این نتیجه با نتایج فرضیه سوم پژوهش حاضر کاملاً همگرا است.

در پایان می‌توان با توجه به یافته‌های تحقیق و نتایج بدست آمده، پیشنهادهای کاربردی مناسبی را برای بهبود عملکرد تعاونی‌های تولید کشاورزی و رفع نواقص موجود مطرح کرد:

- ❖ افزایش تعداد اعضا و بهبود ساختار اعضای تشکیل‌دهنده تعاونی‌های تولید کشاورزی از لحاظ سنی، جنسی، تحصیلات، مهارت‌ها و آگاهی که زمینه‌های همیاری و مشارکت را بر مبنای خرد جمعی به طرز مناسب‌تری در میان آنها افزایش می‌دهد. تحقق این پیشنهاد می‌تواند از طریق برگزاری بیشتر دوره‌های آموزشی و توجیهی و شناساندن مزایای فعالیت‌های گروهی از طریق تعاونی‌ها باشد؛ همچنین، شناساندن عملکرد تعاونی‌های موفق در سطح کشور از طریق شورای اسلامی روستا می‌تواند به عنوان تبلیغات مؤثری در این زمینه شناخته شود و میل و رغبت روستاییان غیرعضو را برای عضویت در تعاونی‌های روستایی افزایش دهد.
- ❖ برگزاری کلاس‌های آموزشی به منظور توجیه روستاییان نسبت به ساختار این نوع تعاونی‌ها و چگونگی انطباق خود با این نهاد؛ باید در هنگام آموزش اعضا به آنها تفهیم شود که در صورت عدم مشارکت آنها، تعاونی قادر به ارائه صحیح خدمات نخواهد بود؛
- ❖ بررسی عملکرد تعاونی‌های موفق و برتر در سطح کشور، می‌تواند الگویی عملی را برای جلب رضایت اعضا از

- شرکت‌های تعاونی کشاورزی ایجاد کند؛ لذا با معرفی تعاونی‌های برتر در عرصه‌های مختلف از جمله مدیریت اثربخش، مشارکت‌پذیری بالا، میزان سودآوری زیاد، تهیه راحت‌تر و ارزان‌تر نهاده‌های کشاورزی و... می‌توان سایر تعاونی‌ها را به رشد و بهبود عملکرد ترغیب نمود.
- ❖ توجه به نقش کلیدی تعاونی‌های تولید کشاورزی در بهسازی و یکپارچه‌سازی اراضی زراعی، استفاده بهینه از منابع آب و خاک، اصلاح الگوی کشت، کاهش استفاده از سموم و آفت‌کش‌های شیمیایی و کودهای شیمیایی که در نهایت به افزایش تولید محصولات کشاورزی ارگانیک منجر می‌گردد.
  - ❖ کاهش کارمزد بانکی تسهیلات و اعتبارات دریافتی تعاونی‌ها به منظور کاهش فشار بر کشاورزان کم‌درآمد و تشویق کشاورزان به استفاده از دانش و تکنولوژی نوین بخش کشاورزی و ایجاد کشاورزی غیرسنتی با هدف افزایش تولید محصولات؛
  - ❖ تقویت و توانمندسازی تعاونی‌های تولید کشاورزی با هدف جلوگیری از خرد شدن اراضی کشاورزی توسط روستاییان و پرداختن به روش‌های سنتی کم‌بازده؛
  - ❖ بیمه نمودن کشاورزان عضو تعاونی از طریق وزارت تعاون به علت ناپایداری فعالیت‌های کشاورزی در برابر سوانح طبیعی و انسانی و ایجاد انگیزه بیشتر در روستاییان برای سکونت در روستا؛
  - ❖ تعاونی‌های تولید کشاورزی می‌توانند محصولات تولیدی روستاییان را به سمت بازارهای منطقه‌ای و ملی هدایت کرده و مشکلات عرضه به بازار هدف را کاهش داده و از گسترش واسطه‌گری‌ها بکاهند. یکی از زمینه‌های اجرایی این پیشنهاد توجه به چگونگی بسته‌بندی مطلوب محصولات، پیش فروش محصولات و حمل و نقل به موقع محصولات تا بازارهای هدف باشد.

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله که برگرفته از رساله دکتری می‌باشد، حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) آسایش، حسین و قنبری، نوذر (۱۳۸۵) مقدمه‌ای بر اقتصاد روستایی ایران، چاپ اول، کرمانشاه: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.
- ۲) اداره تعاون، کار و رفاه اجتماعی استان البرز (۱۳۹۵) آمار تعاونی‌های استان البرز.
- ۳) ازکیا، مصطفی (۱۳۸۴) مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی توسعه روستایی، چاپ اول، تهران: نشر اطلاعات.
- ۴) ازکیا، مصطفی و دیباجی فروشانی، شکوه (۱۳۹۵) نقد برنامه توسعه روستایی در ایران، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، بهار، دوره ۵، شماره ۱، صص. ۱۲۵-۱۰۳.
- ۵) امیری مطلق، مهدی (۱۳۹۱) آسیب‌شناسی تعاونی‌های کشاورزی استان البرز، فصلنامه‌های علمی و پژوهشی تعاون و کشاورزی، دوره ۵، شماره ۳، صص. ۱۲۵-۱۰۳.
- ۶) انصاری، حمید (۱۳۷۴) مبانی تعاون، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- ۷) پاپ‌زن، عبدالحمید؛ مهدی‌زاده، حسین و معتمدی‌نیا، زهره (۱۳۹۲) عوامل مؤثر بر رعایت اصول زیست‌محیطی در تعاونی‌های کشاورزی استان‌های کرمانشاه و ایلام، فصلنامه تعاون و کشاورزی، سال ۲، شماره ۵، صص. ۲۳-۱.
- ۸) تقدیسی، احمد و نکویی نائینی، سیدعلی (۱۳۹۵) تحلیل و اولویت‌بندی واحدهای اعتباری شرکت‌های تعاونی روستایی بر اساس میزان دستیابی به توسعه پایدار روستایی استان اصفهان، فصلنامه راهبردهای توسعه روستایی، پاییز، دوره ۳، شماره ۳، صص. ۴۱۴ - ۳۹۷.

- ۹) حاجی، لطیف؛ چیدری، محمد و چوبچیان، شهلا (۱۳۹۵) تحلیل ساختاری مؤلفه‌های مؤثر بر توسعه پایدار تعاونی‌های تولید کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان نقده، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره ۷، شماره ۱، صص. ۲۱۶ - ۱۹۵.
- ۱۰) سواری، مسلم؛ درانی، منا و فمی، حسین شعبانعلی (۱۳۹۴) واکاوی نقش تعاونی‌های تولید کشاورزی در دستیابی به توسعه پایدار در بخش کشاورزی، فصلنامه تعاون و کشاورزی، بهار، دوره ۴، شماره ۱۳، صص. ۱۳۸ - ۱۱۹.
- ۱۱) طاهرخانی، مهدی و حیدری ساربان، وکیل (۱۳۸۳) نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی (مطالعه موردی: شهرستان مشکین شهر)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، پاییز، دوره ۳۶، شماره ۴۹، صص. ۱۲۴ - ۱۱۳.
- ۱۲) فتحی، سروش و مطلق، معصومه (۱۳۸۹) رویکرد نظری بر توسعه پایدار روستایی مبتنی بر فن آوری اطلاعات و ارتباطات (ICT)، فصلنامه جغرافیای انسانی، بهار، دوره ۲، شماره ۲، صص. ۶۶-۴۷.
- ۱۳) قاسمی، محمدرضا (۱۳۹۲) بررسی توان‌های محیطی و نقش آن در توسعه روستایی بخش هشتگرد شهرستان ساوجبلاغ، پایان‌نامه کارشناسی ارشد در رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- ۱۴) محمود تبار، اسماعیل (۱۳۹۱) نقش تعاونی‌ها در توسعه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و محیطی در ایران، فصلنامه علمی و پژوهشی تعاون و کشاورزی، دوره ۲، شماره ۶، صص. ۱۲۴ - ۱۱۳.
- ۱۵) مولایی هاشجین، نصراله (۱۳۹۰) برنامه‌ریزی کاربری اراضی روستایی در ایران، چاپ اول، تهران: انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- ۱۶) نصیری، اسماعیل (۱۳۸۹) آثار تشکیل تعاونی‌های تولید کشاورزی بر بهبود شاخص‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اعضا (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان زنجان)، فصلنامه روستا و توسعه، پاییز، دوره ۱۳، شماره ۳، صص. ۱۴۵-۱۲۷.
- ۱۷) یعقوبی فرانی، احمد؛ حسین نیا، غلامحسین؛ معتقد، مهسا و زلیخایی، لیلیا (۱۳۹۳). کارکردهای بخش تعاون در تسهیل اشتغال زنان دانش‌آموخته کشاورزی شهرستان همدان، فصلنامه تعاون و کشاورزی، بهار، سال ۳، شماره ۹، صص. ۱۱۱ - ۸۵.
- 18) Agbo, F. & Chidebelu, S. (2010) Socio-economic Determinants of Cooperative Societies Access to the Services of the Nigerian Agricultural Cooperative and Rural Development Bank, Field Actions Science Reports, The journal of field actions, Vol. 52, No.4, PP. 1- 6.
- 19) Alborz Cooperative, Labor and Social Welfare Office (2016). Statistics of Alborz Province Cooperatives. [Persian].
- 20) Amiri Motlagh, M. (2012). Pathology of Agricultural Cooperatives of Alborz Province, Scientific and Research Quarterly of Cooperatives and Agriculture, No. 3. [Persian].
- 21) Ansari, H. (1995). Fundamentals of Cooperation, First Edition, Tehran: Payame Noor University Press. [Persian].
- 22) Asayesh, H. & Ghanbari, N. (2006). Introduction to Rural Economy of Iran, First Edition, Kermanshah: Islamic Azad University, Kermanshah Branch Publications. [Persian].
- 23) Ezkia, M. & Dibaji Foroushani, Sh. (2015). Critique of Rural Development Program in Iran, Quarterly Journal of Social Studies and Research in Iran, Spring, Vol. 5, No. 1, pp. 103-125. [Persian].
- 24) Ezkia, M. (2005). Introduction to the Sociology of Rural Development, First Edition, Tehran: Information Publishing. [Persian].
- 25) Fathi, S. & Motlagh, M. (2010). Theoretical Approach to Sustainable Rural Development Based on Information and Communication Technology (ICT), Quarterly Journal of Human Geography, Spring, Vol. 2, No. 2, pp. 47-66. [Persian].
- 26) Ghasemi, M.R. (2013). Investigating Environmental Capabilities and Its Role in Rural Development of Hashtgerd Ward of Savojbolagh County, M.Sc. Thesis in Geography and Rural Planning, Islamic Azad University, Science and Research Branch. [Persian].
- 27) Gobena, G.K. (2012) Analysis of Smallholder Farmer's Participation in Production and Marketing of Export Potential Crops: The Case of Sesame in Diga Distriict, Oromia Regional State, A Thesis Submitted to the School of Economics in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Masters of Science (International Economics), Addis Ababa University, PP.1-82.
- 28) Harper, D. (2010) The Critical Factors for the Success of Cooperatives and Other Groups. Washington DC, Vol. 52, pp. 223-240.
- 29) Haji, L., Chizari, M. & Choobchian, Sh. (2015). Structural Analysis of Components Affecting the Sustainable Development of Agricultural Production Cooperatives in Rural Areas of

- Naghadeh County, Quarterly Journal of Rural Research, Spring, Vol. 7, No. 1, pp. 195-216. [Persian].
- 30) Mahmoud Tabar, I. (2012), The Role of Cooperatives in Economic, Social, Cultural and Environmental Development in Iran, Journal of Cooperatives and Agriculture, No. 6. [Persian].
- 31) Molaie Hashjin, N. (2011). Rural Land Use Planning in Iran, First Edition, Tehran: Publications of the Organization of Municipalities and Rural Affairs. [Persian].
- 32) Nasiri, I. (2010). The effects of the formation of agricultural production cooperatives on the improvement of economic, social and cultural development indicators of members (Case study: villages of Zanjan city), Quarterly Journal of Village and Development, Autumn, Vol. 13, No. 3, pp. 127-145. [Persian].
- 33) Nkhoma, A.T. (2011). Factors Affecting Sustainability of Agricultural Cooperatives: Lessons from Malawi, a thesis presented in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of AgriCommerce at Massey University. New Zealand. March. (Doctoral dissertation).
- 34) Papzan, A.H., Mehdizadeh, H. & Motamednia, Z. (2013). Factors affecting the observance of environmental principles in agricultural cooperatives of Kermanshah and Ilam provinces, Quarterly Journal of Cooperatives and Agriculture, Second Year, No. 5, pp. 23-2. [Persian].
- 35) Savari, M., Durrani, M. & Fami, H.S. (2015), Analysis of the role of agricultural production cooperatives in achieving sustainable development in the agricultural sector, Quarterly Journal of Cooperatives and Agriculture, Spring, Vol. 4, No. 13, pp. 138-119. [Persian].
- 36) Taghdisi, A. & Nekouei Naeini, S.A. (2016), Analysis and Prioritization of Credit Units of Rural Cooperatives Based on Achieving Sustainable Rural Development in Isfahan Province, Quarterly Journal of Rural Development Strategies, Payaz, Vol. 3, No. 3, pp. 397-414. [Persian].
- 37) Taherkhani, M. & Heidari Sarban, L. (2004). The Role of Production Cooperatives in Rural Development (Case Study: Meshginshahr County), Quarterly Journal of Geographical Research, Autumn, Vol. 36, No. 49, pp. 113-124. [Persian].
- 38) Yaghoubi Farani, A., Hossein Nia, G.H., Believer, M. & Zuleikhaei, L. (2014). Functions of the cooperative sector in facilitating the employment of women agricultural graduates of Hamadan city, Quarterly Journal of Cooperatives and Agriculture, Spring, Vol. 3, No. 9, pp. 85-111. [Persian].